

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора юридичних наук, професора, Заслуженого юриста України,

професора кафедри державно-правових дисциплін

Донецького державного університету внутрішніх справ

СОПІЛКО Ірини Миколаївни

на дисертацію БАГРІЯ Юрія Михайловича

на тему: «Концептуальне осмислення співвідношення моралі та права

в українській правовій традиції з позицій типів раціональності»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 081 «Право», галузь знань 08 «Право»

Актуальність теми дисертації та зв'язок із науковими програмами, планами, темами. Дисертація Багрія Юрія Михайловича присвячена теоретико-правовій проблемі, що перебуває у площині філософії права, загальної теорії права та історії української правової думки. Предметом наукового розгляду виступає співвідношення моралі та права в українській правовій традиції, розкриті через категорію типів раціональності. Такий предмет потребує точної методологічної дисципліни, оскільки поєднує нормативний, аксіологічний, історико-правовий і світоглядний матеріал.

Актуальність роботи визначається тим, що сучасне українське право проходить складний етап інституційного оновлення, нормативної гармонізації та переоцінки власних ціннісних підстав. Формальне оновлення законодавства без належної опори на принципи справедливості, людської гідності, добросовісності та відповідальності створює ризик збереження зовнішньо коректних, проте змістовно слабких правових конструкцій.

Умови воєнного стану підвищили значення досліджень, спрямованих на виявлення правових засад національної стійкості. Правова традиція в такому контексті розглядається як спосіб збереження нормативної пам'яті народу, його уявлень про справедливий порядок, межі влади, гідність особи та відповідальність спільноти. Автор переконливо виводить досліджувану

проблематику за межі суто історичного опису і включає її до сучасного дискурсу правового реформування.

Тема роботи узгоджується з науковою проблематикою Українського державного університету імені Михайла Драгоманова щодо проблем застосування норм права у процесі розбудови правової, демократичної, соціально орієнтованої держави з розвиненими інститутами громадянського суспільства. Зміст дисертації збігається з цією проблематикою, оскільки дослідження спрямоване на виявлення глибинних передумов правового розвитку, правової культури та правової ідентичності.

З огляду на зазначене, дисертаційна робота є актуальною для розвитку теорії права, філософії права, історії українського права, правової аксіології та юридичної освіти. Її проблематика має наукове значення для осмислення українського правового досвіду і практичне значення для вироблення доктринальних орієнтирів сучасного правового реформування.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість дисертаційних положень забезпечена послідовною побудовою дослідження, відповідністю структури заявленій меті, коректним добром методологічного інструментарію та системним використанням джерельної бази. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

У першому розділі розглянуто стан наукового опрацювання проблеми співвідношення моралі та права в українській правовій традиції. Автор опрацював широке коло теоретико-правових, філософсько-правових та історико-правових джерел. У розділі окреслено поняття правової традиції, природного права, моральності, правового звичаю, джерел права, верховенства права та раціональності. Здобувач достатньо переконливо доводить, що тема вимагає поліметодологічного аналізу, оскільки предмет дослідження виходить за межі формального опису норм.

Методологічний блок першого розділу має самостійне значення. У роботі використано природно-правовий, антропологічний, аксіологічний, екзистенціально-феноменологічний, герменевтичний, комунікативний, історико-правовий і формально-догматичний підходи. Їх застосування не виглядає механічним. Автор пов'язує кожний методологічний засіб з конкретним дослідницьким завданням, що свідчить про належний рівень методологічної культури.

Другий розділ присвячено морально-правовому континууму як культурно-цивілізаційному феномену. У ньому мораль і право розглядаються як форми соціальної регуляції, що мають спільні духовні передумови, споріднене ціннісне спрямування та нормативне значення для становлення суб'єкта права. Важливим результатом цього розділу є обґрунтування авторського розуміння права як юридизованої моралі. Це поняття використано як теоретичну конструкцію для пояснення зв'язку морального змісту та юридичної форми.

У другому розділі окремо проаналізовано вплив типів раціональності на правогенез. Здобувач показує різні способи розумового опанування права в античній, римській, новоевропейській та українській традиціях. Висновок про значення гуманістичного людиномірного типу раціональності для українського правового розвитку є логічно пов'язаним із загальною концепцією роботи і підтриманий матеріалом наступного розділу.

Третій розділ має історико-правове та доктринальне навантаження. У ньому досліджено морально-правову регуляцію у княжій Україні та Литовсько-Руській державі, особливості козацького права, розвиток ідеї єдності права та моралі у період колоніальної залежності України, а також проблемність сучасного діалогу права і моралі. Автор простежує правову традицію через звичай, громаду, совість, справедливість, християнську етику, загальне право, правову думку Києво-Могилянської академії та ідеї українських мислителів XIX і початку XX століття.

Позитивної оцінки заслуговує прагнення здобувача пов'язати історико-правовий матеріал із сучасною правовою проблематикою. Історичний аналіз не використано як самоціль. Він підпорядкований з'ясуванню тих елементів української морально-правової традиції, що можуть мати доктринальне значення для сучасного правового розвитку.

Загальні висновки відповідають меті та завданням дисертації. Їх зміст засвідчує, що здобувач сформував цілісне бачення взаємозалежності моралі та права в українській традиції, пояснив роль раціональності у правогенезі та окреслив значення природно-правової парадигми для подолання формального законництва.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною кваліфікаційною науковою працею. Особистий внесок Багрія Юрія Михайловича полягає у формуванні цілісного теоретико-правового підходу до аналізу української правової традиції як простору взаємодії морального змісту, юридичної форми, історичної пам'яті та раціонального способу правового мислення.

Здобувач самостійно визначив логіку дослідження, у межах якої проблема моралі та права розкривається через типи раціональності, а українська правова традиція постає як історично сформована система правових смислів, пов'язаних із гідністю, справедливістю, добросовісністю, рівністю та свободою. Такий підхід засвідчує прагнення автора вийти за межі описового правознавства і запропонувати власну доктринальну конструкцію.

Особистий внесок здобувача виявляється у систематизації значного історико-правового матеріалу, у розкритті морально-правового змісту українського звичаєвого і козацького права, у характеристиці гуманістичного 4 юдино мірного типу раціональності, у формулюванні положень щодо юридизованої моралі та у висновку про потребу ціннісного оновлення сучасного правового реформування.

Положення, винесені на захист, мають самостійний характер. У роботі простежується власна авторська позиція щодо співвідношення закону і права, моралі і юридичної форми, раціональності і правової традиції, правової спадщини і сучасної правової реформи.

Достовірність і наукова новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Достовірність результатів дисертаційного дослідження забезпечена належною джерельною базою, обґрунтованим вибором методології, внутрішньою узгодженістю структури та висновків, а також апробацією основних результатів у публікаціях здобувача. Робота ґрунтується на працях українських і зарубіжних учених з теорії права, філософії права, історії правових учень, історії українського права, правової антропології та правової аксіології.

Наукова новизна дисертації полягає у комплексному теоретико-правовому дослідженні співвідношення моралі та права в українській правовій традиції з позицій типів раціональності. У роботі запропоновано модель, у якій право розглянуто як ціннісно навантажений феномен, а українська правова традиція як історично тягла форма морально-правового досвіду народу.

Істотним результатом дослідження є обґрунтування зв'язку між типом раціональності та характером правового розвитку. Автор доводить, що раціональність впливає на спосіб розуміння права, на співвідношення правової форми і морального змісту, на роль людини у правовому порядку, на допустимі межі влади та на характер правової культури.

Самостійне значення має положення про українську правову традицію як традицію морально насиченого права. У межах цієї традиції право розглядається через звичай, справедливість, совість, рівну міру, громадівський досвід, християнську етику, добросовісність і людську гідність. Це дає можливість по-іншому оцінити домодерні форми українського права і їх зв'язок з європейським культурно-правовим розвитком.

Наукову новизну мають положення про козацьке право як продовження природно-правової традиції, про значення барокового правового мислення, про роль правової думки Києво-Могилянської академії, про морально-правову спрямованість українських мислителів XIX і початку XX століття, про сучасну правову кризу як кризу правового мислення, правової культури та ціннісної легітимності закону.

Здобувач удосконалив теоретичне розуміння раціонального чинника у правогенезі. У роботі розмежовано античну орієнтацію на зміст права, римську увагу до юридичної форми, новоевропейський раціоцентризм і українську гуманістично спрямовану раціональність. Така диференціація має цінність для подальших філософсько-правових досліджень.

Подальший розвиток отримали положення про домодерну українську правову традицію як складову європейського культурно-правового процесу, про значення схоластичного раціоналізму для систематизації права, про потребу переорієнтації сучасного правового реформування з формальної зміни норм на оновлення правового мислення і юридичної культури.

У сукупності зазначені результати свідчать про належний рівень наукової новизни дисертації та її внесок у розвиток теорії права, філософії права, історії українського права і правової аксіології.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення дисертації полягає у можливості використання її положень у науковій, освітній, правотворчій, правозастосовній та правопросвітній діяльності. Попри теоретико-правовий характер роботи, її результати мають прикладний потенціал, оскільки стосуються змістовних засад правової реформи, правової культури, правового виховання та професійної етики юриста.

У науковій сфері положення дисертації можуть бути використані для подальшого дослідження правової традиції, природного права, правової ідентичності, верховенства права, правової аксіології, правової ментальності та

моральних передумов юридичної відповідальності. Робота створює теоретичну основу для поглиблення міждисциплінарних досліджень на перетині права, етики, історії та філософії.

У правотворчій сфері результати дослідження можуть бути використані під час розробки концептуальних засад законодавчої політики. Вони орієнтують на оцінку законодавчих рішень з позицій справедливості, добросовісності, людської гідності, пропорційності, відповідальності та реального змісту верховенства права.

У правозастосовній діяльності дисертаційні положення можуть сприяти глибшому розумінню правового закону, меж формального застосування норми, ролі принципів права та значення морально-етичних критеріїв у юридичній аргументації. Особливої ваги такі положення набувають для судової практики, де формальна чинність норми має співвідноситися з її правовим змістом.

У сфері юридичної освіти матеріали дисертації можуть бути використані під час викладання навчальних дисциплін: «Філософія права», «Теорія держави і права», «Історія держави і права України», «Історія політичних і правових учень», «Юридична деонтологія», «Професійна етика юриста», «Права людини», «Правова культура». Вони також можуть бути корисними для підготовки спеціальних курсів із проблем природного права, правової аксіології та української правової традиції.

У правопросвітній роботі висновки дисертації мають значення для формування у здобувачів юридичної освіти, посадових осіб і громадян уявлення про право як нормативно-ціннісний порядок, що вимагає відповідального ставлення до людини, громади, держави та справедливості.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях. Основні положення дисертаційного дослідження належним чином відображені у наукових публікаціях здобувача. За темою дисертації опубліковано 10 наукових праць. П'ять праць містять основні

наукові результати дослідження. Ще п'ять праць засвідчують апробацію матеріалів дисертації на науково-практичних заходах.

Тематика публікацій відповідає предмету дисертації. У них розкрито морально-етичний зміст Європейської конвенції з прав людини, морально-етичну парадигму правової держави у творчості українських мислителів, морально-етичний вимір української правової традиції Козацької доби, методологію дослідження національної правової традиції, морально-етичні засади позитивного права Руси-України та Литовсько-Руської держави.

Апробаційні публікації також пов'язані зі змістом дисертації. У них представлено питання ціннісно-сислової компоненти української правової традиції, захисту прав релокованих осіб, ідеї єдності права та моралі у творчості українських мислителів, проблеми прав людини та загрози путінізму як антиправового явища.

Зміст опублікованих праць засвідчує послідовність наукового пошуку здобувача. Публікації відображають ключові складові дисертаційної концепції, підтверджують апробацію її результатів і забезпечують належну повноту викладу основних наукових положень.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Загальна позитивна оцінка дисертаційного дослідження не усуває потреби у висловленні окремих міркувань дискусійного характеру. Вони спрямовані на уточнення авторської позиції та можуть бути предметом наукового обговорення під час захисту.

1. Поняття юридизованої моралі має важливе значення для авторської концепції. Водночас у тексті роботи доцільно було б докладніше пояснити, які саме умови перетворюють моральний припис на правову норму. Потребують окремого акценту такі ознаки, як формальна визначеність, процедурна легітимація, інституційне забезпечення, публічність і юридична відповідальність.

2. Категорія типів раціональності використана продуктивно, однак її понятійний статус потребує додаткового пояснення. Під час захисту здобувачеві доцільно уточнити, чи тип раціональності розглядається як історична форма мислення, як методологічна модель, як характеристика правової культури або як доктринальна парадигма праворозуміння.

3. У роботі обґрунтовано відмінність української морально-правової традиції від російської законницько-державоцентричної моделі. Такий підхід має наукове значення в умовах сучасних безпекових викликів. Разом з тим потребує уточнення співвідношення між правовою традицією, імперською політикою, правовою ідеологією та реальною юридичною практикою конкретної історичної доби.

Висловлені зауваження мають рекомендаційний характер. Вони не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, оскільки стосуються складних теоретико-методологічних питань, пов'язаних із подальшим розвитком досліджуваної проблематики.

Загальний висновок. Дисертація Багрія Юрія Михайловича на тему «Концептуальне осмислення співвідношення моралі та права в українській правовій традиції з позицій типів раціональності» є самостійною, завершеною і науково значущою кваліфікаційною працею. У ній розв'язано важливе теоретико-правове завдання, пов'язане з концептуалізацією співвідношення моралі та права в українській правовій традиції крізь призму типів раціональності.

Здобувач продемонстрував належний рівень теоретичної підготовки, методологічної культури, уміння працювати з широким колом джерел і здатність до самостійного формулювання наукових висновків. Дисертація характеризується актуальністю, обґрунтованістю положень, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням, а її основні результати відображені у публікаціях автора.

За змістом, структурою, рівнем наукової новизни, ступенем обґрунтованості висновків, повнотою викладу основних положень у публікаціях та загальною якістю виконання дисертація відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» та Порядку присудження ступеня доктора філософії і скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44. Автор дисертації Багрій Юрій Михайлович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
професор кафедри державно-правових дисциплін
Донецького державного університету внутрішніх справ

Ірина СОПІЛКО

Згідно засвідчую
Я в о мачальника ВРД

Вікторія
Степанчик